

SEMBOOLİK BİR DİL HAZİNESİ: HALK ANLATILARI

Nilüfer YILDIRIM*

ÖZET

Halk anlatıları da tıpkı dil gibi ortak yaşamışlığın ürünüdür. Anlatılar, toplumun acısını, hayat tarzını, zevklerini gözler önüne serer, gün ışığına çıkarır ve buna bağlı olarak zenginleşir. Halk anlatıları, dil sayesinde nesilden nesle aktarılır, anlatıların içinde bulunan kültürel unsurların taşıyıcısı yine dildir. Ancak dil, anlatılarda bu işlevlerinden farklı olarak karşımıza çıkar. Çeşitli konuların işlendiği halk anlatılarında kahramanlar arasında iletişimi sağlayan dil unsurları mevcuttur. Bu dil, çeşitli sembolik ifadelerle oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, halk anlatılarından verilecek örneklerle kahramanlar arasındaki sembolik iletişim dilini ortaya çıkarmak ve dilin sembolik işlevinin anlatılardaki kullanım şekilleri hakkında genel bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Halk anlatıları, sembol, dil, iletişim, sembolik dil.

AS A SYMBOLICAL LANGUAGE TREASURE: FOLK NARRATIVES

ABSTRACT

Folk narratives, as for language, are the products of the common experiences. Narratives ascertain the agony, life style or pleasure of the society and therefore it is also flourished. They are inherited from generation to generation by means of language and above mentioned

---

*Öğretmen, Fırat Üniversitesi, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, niluferyildirim2003@yahoo.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

language is the main carrier of the cultural elements. However, the language emerges differently from these function. In folk narratives, there are also language functions that communicate the heroes. This language is constituted various symbolical expressions.

The purpose of this study is to exemplify the symbolical communication language in folk narratives and give general information about the usages of symbolical function of language.

Key Words: Folk narratives, symbol, language, communication, symbolical language.

“Sembol dili, herkes tarafından öğrenilmesi gereken tek yabancı dildir.”

Giriş

Dil, insanoğlunun var olduğu günden beri anlaşma çabasından kaynaklanan kavramlar bütünüdür. İnsanları bir arada tutan temel öğelerin başında gelen dil, dünyayı anlamlı kılar. Aynı duyguyu paylaşan insanların oluşturduğu bir enerji yoğunluğu vardır ve bu yoğunluk bir güç meydana getirir. Bu durum dil için de geçerlidir. Aynı dili konuşan, anlaşabilen insanlar da büyük bir güç oluşturur. Dolayısıyla dünya üzerindeki asıl gücü ortaya çıkaran cevherin, dil olduğu söylenebilir. Dilin pek çok kavram alanı vardır. Dilin kavram alanının geniş olması, çok çeşitli dil tanımlamaları yapılmasının temel sebeplerinden biridir.

Türkçe Sözlük'te dil şu şekilde tanımlanmaktadır: “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.” (TDK 2005, 526).

Çeşitli kurallar çerçevesinde kendini yenileyen dil, canlı bir varlıktır. (Ergin 1993, 3).

Kendi başına bir bütün olan dil, hem düşüncelerin ifade edilmesini sağlar hem de bu ifadelerin bir ürünü olarak toplumların hayatında önemli rol oynar. (Saussure 1998, 38,50).

Ses ve söz dizgelerinin oluşturduğu bir sistem olan dil, belli sınıflandırmalara bağlı olarak düzenlenmiştir. (İlhan 2009, 9).

Duygu ve düşüncelerin gün yüzüne çıkmasını sağlayan, insanların daha bilinçli yaşaması için gerekli olan bilgiyi aktaran,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

iletişimin gerçekleşmesinde görev alan, belli kurallar çerçevesinde varlığını devam ettiren ve kendini sürekli yenileyen, kısacası hayatı anlamlı kılan dil, seslerden ve anlamlandırılmış sembollerden oluşan bir araçtır.

Kendi tanımımız da dâhil, verdiğimiz tanımların hepsinin ortak noktası dilin, iletişimi sağlamak amacıyla kullanılan bir sistem olduğudur. İletişim kavramı, dil tanımlarının vazgeçilmez bir ögesi olarak karşımıza çıkar. Çünkü dil olmadan iletişim de olmaz. İletişim, belli semboller yardımıyla karşılıklı anlaşma olarak tanımlanabilir. İletişim sonunda elde edilen bir sonuç, varılan bir nokta söz konusudur. İletişimin sağlıklı bir şekilde oluşabilmesi, dilin doğru ve amacına uygun olarak kullanılmasıyla mümkündür.

İletişim, bilgi üretme ve aktarma sürecidir. (Dökmen 2006, 19).

İletişim kurmada en az iki kişi veya nesnenin varlığı şarttır. Çünkü herhangi bir bilginin veya tecrübenin anlamlandırılmak suretiyle aktarılması karşılıklı etkileşimle mümkündür. Kurulacak iletişim, süreci meydana getiren öğelerin eksiksiz olmasıyla daha anlamlı hale gelir. Örneğin, dili kullanmayan insan, iletişime kapalıdır. İletişime kapalı olmak da bu süreci engelleyen en önemli faktördür.

İletişim de tıpkı dil gibi belli özellikleri olan bir sistemdir. Bu sistem çeşitli şekillerde kendini gösterir. Bazen nota olur, bazen renkli bir fırça darbesi, bazen de anlam yüklenmiş semboller bütünü olarak çıkar karşımıza. İletişim adını verdiğimiz bu anlaşma sistemi, halk anlatılarında da ‘kahramanların sembolik iletişim dili’ adı altında incelenebilir. Halk anlatılarında kahramanların anlamlandırılmış semboller aracılığıyla nasıl iletişim kurduklarını, anlatmak istediklerini alıcıya ne şekilde ilettiklerini, birbirlerinden nasıl haberdar olduklarını örneklerle açıklamak mümkündür. Halk anlatılarındaki sembollerin ve ifade ettikleri anlamların izahını yapmadan önce ‘sembol’ kavramına açıklık getirmek uygun olacaktır.

“Sembol, duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret remiz, rumuz, timsal, simge.” olarak tanımlanmaktadır. (TDK 2005, 1727).

Basit ve karmaşık şekillerden oluşan semboller, sayı, harf, canlı bir varlık veya eşya olabilir. Bu sembollerin hepsi belli bir düşünce gücü taşır. Taşıdıkları anlamlar tesadüfi değildir, kişiler tarafından özel olarak yüklenmiş anlamlardır. Semboller, hiç düşünülmemiş bakış açılarını, insanların anlayışına sunmayı sağlar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Dil, sembollerden meydana gelen bir dizgedir. Her sembolün belli bir anlamı vardır. Bu anlam, sembolü kullanan kişi veya kişiler tarafından belirlenir. Kişi bir isteği veya bilgiyi üstü kapalı olarak sunmak istiyorsa sembol kullanır. Yani semboller çeşitli sebeplerden ötürü açıkça ifade edilemeyen veya edilmek istenmeyen düşünce ve isteklerin dışavurumudur.

Toplumların hayat tarzları, düşünce dünyaları, inanç şekilleri farklı sembollerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Dilek ve düşüncelerin dolaysız, net bir şekilde ifade edilmesinin tehlikeli olacağı, mümkün olmayacağı veya hoş karşılanmayacağı durumlarda iş, sembollere düşer. Bir çeşit ipucu olarak da nitelendirilebilecek semboller, istekleri üstü kapalı olarak ifade ederler. Örneğin, pilava kaşık saplamanın sembolik dildeki karşılığı evlenme isteğidir. Evlenme isteğinin açıkça dile getirilmesinin uygun olmaması, pilava kaşık saplama sembolünü doğurmuştur. Ayakkabının içine mum dikilmesi, ayakkabı sahibinin artık o ortamda istenmediğinin göstergesidir. Böylece kişiye 'git' iletisi, onu kırmayacak şekilde ve hiçbir söz söylemeden verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında semboller, hayatı kolaylaştıran unsurlar olarak düşünülebilir.

Semboller sadece günlük yaşantıda değil, kültürel değerlerin eskimez taşıyıcısı olan halk anlatılarında da kendine yer bulur. Her anlatı teşekkül ettiği toplumun özelliklerini yansıtır. Giyim-kuşam, yemek kültürü, gelenek ve görenekler, inanışlar, yöreye ait dil özellikleri, dua ve beddua gibi milletlerin kültürel karakterini şekillendiren kavramlar, en güzel şekillerini halk anlatılarında bulurlar. Bu yüzden ki, insanı esas alan tüm bilim dalları için halk anlatıları eşsiz bir hazine, tükenmez bir kaynaktır. Bu bilim dalları içinde edebiyatın özel bir yeri vardır.

Bugüne kadar Türkologlar, edebiyat tarihçileri ve araştırmacılar edebiyat kavramını farklı şekillerde tanımlamışlardır. Yapılan hemen bütün tanımlamalarda ortak bir nokta vardır ki, o da dildir. Çünkü dil, edebiyatın ortaya çıkıp devam etmesinde birinci derecede rol oynar. Dil olmadığı, taktirde hisler ve fikirler filizlendikleri toprakta solup giderler. Dil, bu filizler için su gibidir. Filizi yeşertir, canlandırır, çiçeklendirir yani duyguları açığa çıkarır, aktarımı sağlar, soyutu somutlaştırır. Dolayısıyla dil, edebiyatın ve edebiyata ait türlerin ortaya çıkıp anlam kazanmasında en etkili silahtır, olmazsa olmazdır.

Halk anlatılarını içine alan bilim dalı, edebiyatın önemli kollarından biri olarak kabul edilen halk edebiyatıdır. Halk edebiyatı, halkın ortak his ve fikirlerinin hayal unsurları ile yoğrulması sonucu ortaya çıkan eserlerin meydana getirdiği edebiyattır. Halk anlatısı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

olarak adlandırılan türler, halk edebiyatının temelini oluşturan edebî ürünlerdir. Mitoloji, destan, masal, halk hikâyesi, efsane, bilmece, fıkra, seyirlik oyunları vb.'leri anlatmaya dayalı edebî türlerdir. Anlatmaya dayalı her tür, kendine has dil özellikleriyle incelenmeye değerdir. Halk anlatılarında dil, bilinen özelliklerinin yanında farklı nitelik ve işlevleriyle de ön plâna çıkmaktadır. Halk anlatılarında farklı işlev ve nitelikleriyle kullanılan dil, sembollere dayalı iletişim dilidir. Efsaneler, masallar, halk hikâyeleri ve destanlar sembolik dil örneklerinin en güzel ve en yoğun şekilde işlendiği türlerdir. Bundan dolayı sadece destan, efsane, halk hikâyesi ve masallardaki sembolik dil kullanımına açıklık getirilecektir.

Destanlarda Sembolik İletişim Dili

Milletlerin tarih sahnesindeki görünüşlerinin, millete mal edilmiş kişilerin yiğitlik, cesaret ve kahramanlığının en güzel ifade edildiği tür, destandır. Ulaşılmak istenen hedefler, sahip olunan maddi ve manevi değerler, gelecek ile ilgili düşünceler destan metinlerinin satırları arasına gizlenmiştir.

Destanlar, eski çağlarda bir milletin hayatını yakından ilgilendiren savaş, göç ve doğal afetler gibi tarihsel ya da toplumsal olaylar nedeniyle büyük yankılar bırakmış; büyük yenilgiler, büyük üzüntüler, büyük zaferler ve kahramanlıklar gibi duygularla söylenmiş tarihi olayların uzun ve manzum yiğitlik öyküleridir. (Yardımcı 2008, 57).

Destanlar, dil özelliklerinin türlü şekillerde kullanıldığı ürünlerdir. Destan dilinin kendine özgü bir edası vardır. Bu eda, kimi zaman alçak perdede kendini gösterir, kimi zaman yüksek perdeden seslenir. Kimi zaman da sembol olur, anlatımı güzelleştirir.

Sembolik dil örneklerinin en güzel şekilde ifadesini bulduğu eserlerden birisi *Dede Korkut Kitabı*'dır. Türk edebiyatının yapı taşlarından biri olan *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan on iki metin, destandan halk hikâyesine geçiş döneminin ürünleridir. Ancak metinlerin başlığında 'destan' terimi kullanıldığı için *Dede Korkut Kitabı*'ndan aldığımız örnekleri destan başlığı altında vermek uygun olacaktır.

Konuyla ilgili ilk örnek, Bamsı Beyrek Destanı'nda karşımıza çıkmaktadır. Kan, babanın oğlunu tanımada bir semboldür. Destanda bu durum şöyle ifade edilir: "*Pay Püre Big aydur: 'Oğlum idügin andan bileyim, sırça parmağını kanatsun, kanını destmala düirtsün, gözüme süreyin, açılacak olur ise oğlum Beyrek'dür.'* didi. Zira ağlamakdan gözleri görmez olmuş idi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Destmalı gözine siliçek Allah Ta'ala'nun kudretiyle gözi açıldı. Atası anası küvlediler, Beyreg'in ayağına düşdiler." (Ergin 1997, 151).

Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destan ile Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı'nda iletişim sembollerinin zaman ifadeleriyle belirtildiği görülmektedir. Vereceğimiz ilk örnekteki zaman ifadesi 'ay', ikinci örnekteki zaman ifadesi ise 'yıl'dır.

"Menüm anam menüm için kayurmasun

Bir ay baksun

Bir ayda varmaz isem iki ay baksun

İki ayda varmaz isem üç ay baksun

Üç ayda varmaz isem öldüğümü ol vakt bilsün."

(Ergin 1997, 169-170).

"Örü turdı. Tavladan bir şahbaz at çıhardı, eyerledi. Geyimin geydi, dizçük karuçuk bağlandı. Aydur: 'Kız san mana bir yıl bakgıl, bir yılda gelmez isem iki yıl bakgıl, iki yılda gelmez isem üç yıl bakgıl, gelmez isem ol vakt menüm öldüğümü bilesin, aygur atum boğazlayup aşum virgil, gözün kimi tutar ise könlün kimi sever ise ana vargıl' didi." (Ergin 1997, 228).

Yukarıda verdiğimiz örneklerde iletişim, anne-oğul ve eşler arasında gerçekleşmektedir. Çeşitli sebeplerle memleketlerinden ayrılan kahramanlar, geride bıraktıkları kişilere belli bir zaman dilimi beklemelerini söylemektedirler. Belirtilen zaman diliminin geçmesi halinde, ailesi kahramanın ölmüş olduğunu düşünecektir.

Sembolik dilin örneğini vereceğimiz destanlardan biri Şu Destanı'dır. *Divanü Lügati't Türk*'te geçen destan metninde hakan, savaş konusundaki düşüncesini havuzundaki kazlara ve ördeklere bakarak kullandığı sembolik bir ifade ile milletine açıklıyor:

"Adamları Şu'ya şöyle dediler: -Zülkarneyn denen adam yaklaştı. Onunla savaşıyor muyuz? Bize buyruğunuz nedir? (...) Hakanın gümüşten bir havuzu vardı. Sefer sırasında da onu yanında taşır, içine su doldurur, sonra da kazları ve ördekleri içinde yüzdürürdü. Hakan, 'Savaşıyor muyuz?' diye soranlara cevap olarak 'Şu kazlara ve ördeklere bakın, nasıl suya dalıyorlar.' dedi. Bunun üzerine milletin yüreğine korku düştü." (Atalay 1999, 413-414).

Kazın ve ördeklerin suya dalması, hakanın savaşma emrini vermesi anlamına gelecek şekilde düşünülebilir. Burada su, havuz ve hayvanlar birer simge olarak kullanılmış, verilmek istenen ileti, alıcıya gönderilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Kazak Türklerine ait Er Töstik adlı destanda sembolik dilin en güzel örneklerinden biriyle karşılaşırız. Sembolik dil, destanda kahramanlar arasındaki haberleşmeye yardımcı olan bir araç olarak gözler önüne seriliyor:

“Töstik, yola çıkarken Kencekey boz dişi deveyi buğraya çöktürür. ‘Ya Töstik’in ölüm haberi geldiği gün yavrula ya da Töstik’in kendisi döndüğü gün yavrula’ deyip de vade kılar. Kendi belini on iki kulaç ipek şalla bağlar. ‘Ya Töstik’in öldüğü haberi geldiği gün ya da Töstik’in kendisinin döndüğü gün çözüml’ deyip vade kılar.

Kencekey:-Er Töstik, bir gün gelir,- diyerek umudunu kesmez. –Boz dişi deve ne zaman yavrular ki? Er Töstik’in öldüğü ya da yaşadığı haberi ne zaman gelir ki?- diyerek onu bekler.

Bir gün Kencekey sabahtan kalkıp baksa ki, boz dişi deve yok. –Doğum yapmak için bir yere gitmiş olsa gerek idi!- deyip Kencekey’in yüreği korkuyla çarpar. Meydanda boz dişi deveyi arar, arayıp durup:

(...)

*Er Töstik’in uzak yola
Çıktığı gün boz dişi deve.
Ya gelinceye ya da ölüncüye
Buzağılamaya vade kılıp,
Söz vermiştin benimle.
Sabah kalkıp celiden
Yürüyüp de gittin boz dişi deve,
Herhalde Töstik’ten bir haber
Alıp da gittin boz dişi deve.
Töstik bahadırın öldüğünü,
Ölmediyse dönüp geldiğini
Bildir şimdi boz dişi deve!*

(...) O sırada belindeki baş örtüsü çözümlüp ayağıma dolaşarak Kencekey’i avare eder.

*Vade kılıp çekip bağladığım
İpek kumaş belden çözümlürsün,
Ayağa dolaşıp bunaltan,
Yürütmezsin durdurursun.
Herhalde Töstik’ten bir haber
Almışa benzersin bugün.*

Deyip ağlayarak yoluna devam eder. Boz dişi deve bir dereye buzağılayayım deyip yatmışmış. (...) Boz dişi deve

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

buzagılarken Kencekey'in belindeki ipek kumaş örtüsü de dönüp yayılır.” (Aça 2002, 136, 148-150).

Eski zamanlarda iletişimde yaşanan zorluklar, insanların farklı şekillerde haberleşme yöntemi bulmasına zemin hazırlamıştır. Halkın hayal dünyasından süzülüp gelen destanlarda da haberleşmenin çeşitli semboller yardımıyla gerçekleştiği görülmektedir. Kahramanımız Kencekey, kocasını uzun ve zorlu bir yolculuğa göndermek üzeredir. Belki de ondan uzun süre haber alamayacak, onun sağ veya ölü olup olmadığını öğrenemeyecektir. İletişim ve haberleşmenin mümkün olamayacağı bu zor durum, Kencekey'i farklı bir haber alma yoluna itmiştir. Ona haber verecek nesnelere 'deve' ve 'şal'dır. Devenin yavrulaması, ona Er Töstik'in öldüğünü veyahut eve döndüğünü haber verecektir. Aynı haberi verecek olan bir diğer nesne, beline bağladığı kuşaktır. Destanın sonunda deve yavrular, Kencekey'in belindeki şal sökülür. Bu ipuçlarını sezen Kencekey meraklanır. Acaba Er-Töstik dönmüş müdür, ölmüş müdür? Haberin olumlu mu olumsuz mu olduğu Kencekey'in Er Töstik'i görmesiyle açığa çıkar. Er-Töstik sağ salim yurduna dönmüştür.

Aynı destanda Er Töstik ile olağanüstü özelliklere sahip atı Şalkuyruk arasında da haberleşmenin sembolik tarzda gerçekleştiğini görüyoruz. İnsan-hayvan iletişiminin ilk örneğinde organlar, ikincisinde ise renkli köpükler ve onlara yüklenen anlamlar belirleyici rol oynamaktadır.

“Karakış'ın yanına geldikten sonra Şalkuyruk dile gelir: - (...) Ben gelirken önüme organ ger. Organ üç kat olsun, bir katı kendirden olsun! Üç kat organın üçü de koparsa ben artık senin için yokumdur, hızımı kesmeden giderim. Eğer üçü de kopmazsa yıkılıp ölürüm, bu durumda da senin için yokumdur artık. Eğer organ yarısına koparsa ben dururum, yıkılıp düşsem de canım tekrar bedenime girer, umudumu kesme- der.” (Aça 2002, 140).

“Şalkuyruk: - Şayet ben suya dalınca ak köpük çıkarsa iyi haberdir sevinegör. Bu, kazanı sağ salim çıkardığım anlamına gelir. Kızıl köpük çıkarsa kötü haberdir. Bu, kazanı çıkaramadan suyun altında kaldığım anlamına gelir,- der.

Şalkuyruk, suya dalar. Uzun zaman hiç haber alınmaz. Bir ara ak köpük görünür ve Er Töstik sevinir. Onun ardından çok geçmeden kızıl köpük görünür. Er Töstik, korkup ağlamaya başlar.” (Aça 2002, 142).

Yukarıda verdiğimiz son örnekte Er Töstik, atının zor durumda olup olmadığını, ölüp ölmediğini suyun üstünde beliren köpüklerin rengine bakarak öğrenmektedir. Ak köpük selameti, sağ

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

olunduğunu, kızıl köpük atın zorda olduğunu veya öldüğünü sembolize eder, haber verir.

Kahramanlar arasındaki iletişim öğelerini belirleyenlerin, kahramanların bizzat kendileri olması, dikkati çeken bir husustur. İletişim sistemini kuranlar, sembollere veya nesnelere anlam yükleyenler, sembollerden anlam çıkaranlar yine kahramanlardır. Mesela, hangi köpüğün ne anlama geldiğini söyleyen Şalkuyruk'tır. Şalkuyruk'ın söylediklerine göre köpükleri anlamlandıran da iletişimde alıcı rolünü oynayan Er Töstik'tir.

Er Töstik Destanı'nda konuyla ilgili olarak vereceğimiz son örnek yine insan-hayvan iletişimi içerisinde değerlendirilecek niteliktedir. Er Töstik ile Alp kara kuşun 'tüy' vasıtasıyla haberleşmeleri, Er Töstik'in Alp kara kuşa haber verme şekli ve tüy sembolü vasıtasıyla kuşun kahramana yardım edişi, destan satırlarına şu şekilde yansımıştır:

“Alp kara kuş, Er Töstik'i kanadına bindirip uçarak dar delikten geçirip yer yüzüne çıkarır. Vedalaşırken Töstik'e kanadından bir tüy koparıp verir: - Bedenimdeki özel bir vasfı olan tek tüyüm budur. Başın dara düştüğünde bu tüyü yakarsan hemen yanına gelir nasıl bir zor durumda kalırsan kal, seni kurtarırım. Eğer bunu kaybedersen benden yardım bekleme,- der. (...) Kemerinde Şoyinkulak'ın çakmağı varmış. Töstik bu çakmakla alp kara kuşun verdiği tüyü yakar. Tüyün yanmasıyla birlikte alp kara kuş yetip gelir, Töstik'i kanadına bindirip kuyudan çıkarır, elini ayağını çözer.” (Aça 2002, 145).

Tüy, kahramanın başının dertte olduğunu kuşa haber veren bir nesnedir. Zaten tüy, kahramana kuş tarafından bu amaç için verilmiştir. Kuş, kahramanın başının sıkıştığını, ne zaman yardıma koşması gerektiğini, kendi kanatlarından kopardığı tüy aracılığıyla anlayacaktır. Tüyü kahramana veren kuş, haberleşmenin ne şekilde yapılacağını söylemeyi de ihmal etmemektedir. Er Töstik zorda kaldığında tüyü yakacak, kuş da ona yardım etmek için harekete geçecektir. Burada da iletişimin kahramanların belirlediği sembolik bir dizge ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Gagavuz Türkleri arasında anlatılan Köroğlu Destanı'nda babanın oğlunu tanımada 'bıçak' ve 'bileklik' önemli rol oynar. Burada da haberleşme ögesinin ağır bastığı görülür. Köroğlu, oğlunu bu semboller sayesinde tanır. Çünkü bıçak ve bileklik babanın, oğluna verilme suretiyle hanımına emanet ettiği bir nevi 'babalık sembolleri' dir. Destanda bu kısım şöyle geçer:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

“O diyor: -Eğer kız olursa, işte sana bu kadar para, onu büyüt. Ama erkek olursa onu bana yolla. Bilekliğini ve bıçağını bırakıyor. Kadına veriyor. Köroğlu gidiyor. Kadının oğlu oluyor. O oğlan büyüyor. Ona çocuklar takılıyorlar. –Senin baban yok, gülüyorlar. Oğlan eve geliyor. Anasına diyor: -Anne bana söyle; benim babam var mı yok mu? – var oğlum, diyor anası, niçin olmasın? Sana bilekliğini ve bıçağını bıraktı. Onu aramaya gitmeni söyledi.” (Özkan 2007, 195).

Bileklik ve bıçak aynı zamanda çocuğun babasının olduğunun habercisi olan iki nesnedir. Destanın devamında bileklik ve bıçak sayesinde baba ile oğlan birbirlerini tanıdıkları görülür.

Gagavuz Destanları’ndan biri olan Menekşe adlı destanın ikinci varyantında iletişimi ve haberleşmeyi sağlayan nesne bir ‘çiçek’tir. Destan kahramanı Ak Hasan evden ayrılacağı zaman bodruma bir çiçek diker ve adını menekşe koyar. Çiçeği annesine emanet eden Hasan’ın evden ayrılmadan önceki son sözleri şunlar olur:

“Anne, ben bu menekşeyi toprağa diktim. O, her gün büyüyecek. Sen de onu sulayacaksın. O, büyük bir ağaç olacak. Çiçek kurursa, bil ki, ben ölmüşüm.” (Özkan 2007, 206).

Anne çiçeğe bakacak, çiçeğin yeşil kalmasına veya kurumasına bağlı olarak da oğlundan haber alacaktır. Nitekim destanın sonunda menekşe büyük bir ağaç olur, çiçeklenir, kahraman da sağ salim yurduna döner.

Kahramanın yardıma ihtiyacı olup olmadığı haberinin yakınları tarafından öğrenilmesinin sembolik ifadesine Gan-Kişi adlı destanda da rastlanmaktadır. Destanın ilgili kısmı şöyledir:

“Gece yarısı Gan-kişi kalkıp köpekleri uyandırmış ve onlara şöyle demiş: -Ben, Evrem-yılanı’yla dövüşmeye gideceğim. Gan-kişi kırışe bir basma bağlamış ve Tarkuş ile Karabuş’a demiş ki: -Basmadan kan damlamaya başlayınca benim yanıma gelin. Gan-kişi geri geliyor. Köpekler evde onu bekliyormuş. Basma tertemiz kalmış. Nasıl konulduysa öyle duruyormuş. Sahiplerinin sağ geldiğini gören köpekler sevinmişler. –Ben Evrem-yılanı’nu aramaya gidiyorum, kara at onda. Eğer basmadan kan damlarsa yanıma gelin.” (Özkan 2007, 245-246).

Verdiğimiz örnekte iletişim köpekler ve Gan-kişi arasında gerçekleşmektedir. İletişimi sağlayan sembol, ‘basma’dır. Basmadan kan damlaması köpekleri harekete geçirir. Yani birbirlerinden ayrı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

yerlerde ve durumlarda bulunan kahramanlar arasındaki iletişim 'basma' ile sağlanır.

Destanda Gan-kişi ile köpekleri arasındaki iletişimin hep nesnelere kurulduğu gözlerden kaçmamaktadır. Bir sonraki sembolik iletişim örneğinde 'basma'nın yerini 'düdük' almıştır:

“-Evrem-yılanı, senin koynunda bir düdük var. O düdüğü bana ver. Ağaca çıkıp o düdüğü çalacağım. Ağaçtan indikten sonra istersen, beni kes. Yılan gülmüş ve demiş: -Al düdüğü çal. Herkes Evrem-yılanı'nın Gan-kişi'yi yendiğini bilsin. Gan-kişi yerden çıkıyor. Düdüğü alıp ağaca tırmandıktan sonra düdüğü çalıyor. Sesi evdeki köpekler işitmişler. O anda oğlanın yanına gelmişler. Tarkuş ve Karabuş Evrem-yılanı'nı görünce hemen onun üstüne atılmışlar ve onu paralamaya başlamışlar.” (Özkan 2007, 248).

Burada düdük, her iki kahramanın haberleşmek, çevresi veya yardım istediği kişilerle iletişim kurmak için kullandığı bir nesne/sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrem-yılanı, düdüğü Gan-kişi'yi yendiğinin habercisi olarak kullanırken, Gan-kişi zor durumda olduğunu, köpeklerinden yardım istediğini haber vermek için kullanmıştır.

Destanın ilerleyen sayfalarında Gan-kişi yedi arşın boylu, elinde kılıcı olan bir adamla karşı karşıya geliyor, ancak gücü adamı alt etmeye yetmiyor. O da yine düdük yardımıyla köpeklerini imdada çağırıyor:

“O zaman Gan-kişi düdüğünü çalıyor. O anda köpekleri Tarkuş ve Karabuş koşarak geliyorlar. Bu köpekler adamı ısırmağa başlıyorlar.” (Özkan 2007, 249).

Efsanelerde Sembolik İletişim Dili

Efsaneler dünyası, hayata ve varlıklara daha farklı gözlerle bakmamızı sağlar. Gelenek ve göreneklerimiz, inancımızı, kişiler arasındaki ilişkileri içine alan efsaneler, dilin çeşitli işlevlerini de satırlarına gizlemiştir.

Halkın hayal gücünden doğan ve nesilden nesile aktarılan efsaneler, doğa elemanlarından birinde meydana gelen değişikliği, doğaüstü özellikler gösteren kişilerin hayatlarının ibret verici kesitlerini süslü bir şekilde anlatan kültür ürünleridir. (Yardımcı 2008, 61).

Âb-1 Hayat efsanesi, semboller aracılığıyla kurulan iletişim dilinin etkin olarak kullanıldığı efsanelerden biridir. Kültür ve edebiyat dünyamızda Âb-1 Hayat'ın bulunması ile ilgili olarak

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

anlatılan efsanelerde, ölümsüzlük suyunu arayanların, suyu bulduklarını birbirlerine haber vermek için çeşitli semboller kullandıkları görülmektedir. Semboller bazı anlatılarda ışıklı küre, bazı anlatılarda bayrak bazı anlatılarda da ışık saçan mücevher olarak geçmektedir. İster ışıklı küre, ister bayrak olsun hepsinin kullanılış gayesi suyun bulunduğu tarafı haber verilmesidir.

Dilin, sembolik iletişim işlevinde kullanıldığı efsane kısmı şöyledir:

“İskender, veziri Hızır’ı da yanına alarak denizi geçmiş ve karanlıklar ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış, İskender’de karanlıkları aydınlatan iki mücevher varmış. Birini Hızır ile İlyas’a vermiş. Hangisi suyu bulursa yekdiğerini haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar.” (Pala 1995, 15).

Elazığ’ın Harput yöresinde anlatılan Deniz Kızı efsanesinde su ve suyun üzerindeki kan rengi belirleyici rol oynayan sembollerdir. Karı-koca arasında sağlanan iletişim efsane satırlarına şu şekilde yansımıştır: *“Kararlaştırdıkları günde karısı ile kayalıklara gelen genç adamın içinde anlam veremediği sıkıntı hasıl olur ama söz verdim bir kere, dönüşü yok deyip vedalaşarak karısından ayrılır. Karısı: - Yarın gel, beni buradan al, eğer bulamazsan suyun üzerine bak. Her tarafı kan rengi görürsen bil ki, ailem beni cezalandırdı. Artık dönmeyeceğim.”* der ve tıpkı eski günlerdeki gibi sulara dalarak kaybolur. Ertesi gün aynı saatte, aynı yere sevdiğini almaya giden genç adam, ne yazık ki, karısını bulamaz. Eğilip baktığında suyun yüzüne yayılan kanları görür. Karısının öldürüldüğünü anlayarak üzgün bir şekilde evine döner. İki ayrı dünyanın insanının sevgisi de böyle hazin bir son ile biter.” (Güler 2000, 107).

Harput, efsaneleriyle olduğu kadar, efsanelere konu olmuş meşhur Süt Kalesi’yle de ünlüdür. Kalenin yapılışı ile ilgili olarak anlatılan efsaneler, yöre halkının dilinden düşmemektedir. Süt Kalesi hakkında anlatılan efsanelerden birinde konumuzla ilgili şu satırlara rastlıyoruz: *“Su dehlizlerinden birinde tavana ince bir kıla asılı olduğu düşünülen güğüm düşünceye kadar da kalenin yıkılmayacağına inanılmaktadır.”* (Güler 2000, 62).

Süt Kalesi’nin yıkılacağı zamanın güğüm aracılığıyla bilinecek olması dikkat çekicidir.

Ülkemizin çeşitli yerlerinde anlatılan efsanelerde ortak olan motifler vardır. ‘Işık ile yol bulma’ motifi ortak motiflerin en yaygınıdır. Bu motifin yer aldığı efsanelerden biri de Çayda Çıra Efsanesi’dir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

“Kız geceleri ışık yakarak oğlana haber verir, oğlan da bu ışığı takip edip suda yüzerek gelir kızla buluşmuş. Bu gizli buluşmayı kızın babası fark eder ve bir gece kızın yaktığı ışığı söndürür. Suyun tam ortasında olan genç, bir türlü yolunu bulamaz ve sulara gömülerek boğulur.” (Güler 2000, 66).

Bu efsanede ışık, iletişimi sağlayan önemli bir semboldür. Delikanlı, sevdiği kızın yerini ışık sayesinde anlamakta ve böylece kavuşma gerçekleşmektedir. Bu haberleşme şekli, kızın babası tarafından günün birinde fark edilir. Devam eden birlikteliğe onay vermeyen baba, ışığı söndürerek sembolü ortadan kaldırır. Sembolün ortadan kalkması, iletişimin de kopmasına neden olur. Işığı göremeyen delikanlı, azgın dalgalara kapılarak boğulur. Bu olayın benzeri aynı eserde yer alan, Gölcük ve Papazın Kızı adlı efsanelerde de geçmektedir.

Dilek Kayası adlı efsanede Allah-kul iletişimi karşımıza çıkmaktadır. Aciz kul, duasının kabul edilip edilmeyeceğini merak etmekte ve bu merakını gidermek için de kayadan yardım istemektedir. Kayanın sallanması, duanın Allah tarafından kabul edildiğinin bir göstergesi sayılacak, kul da istediği bilgiyi almış olacaktır. Burada kaya, Allah ile kul arasındaki iletişim sürecinde bir sembol olarak kullanılmıştır. Efsanenin ilgili kısmı şöyledir:

“Vaktiyle çobanın biri kayanın üstüne çıkar ve Allah’a şöyle duada bulunur: - Ya Rabbim, senden bir dileğim var. Bana kara kaşlı, kara gözlü bir yâr vermen. Daha sonra da içinden şöyle bir düşünce geçirir: -Eğer duam kabul olursa bu kaya sallansın. Derken kaya sallanmaya başlar, içinden çobanın istediği gibi güzel bir kız çıkar.” (Sakaoğlu 2004, 197).

Sembolik dil, Yeşeren Kuru Ağaç efsanesinde de kullanılmıştır: *“Vaktiyle günahkâr bir adam varmış. Bu adam canının istediğine söver, canının istediğini döver, hatta öldürmüştü. Çevresindekiler bu adamdan korkar, ona karşı koyamazlarmış. Herkesin günahkâr olarak bildiği bu zat, bir gece rüyasında ak sakallı bir pir görür, pir bu adama der ki: - Yol üstünde bulunan tarlandaki kurumuş ağacın yeşerdiği gün bütün günahların affolacaktır! (...) Bir de bakar ki yıllardır yeşermesini dört gözle beklediği kuru ağaç yeşermiş! Nasıl sevinir, tariflere sığmaz.”* (Sakaoğlu 2004, 201-202).

Yukarıda verdiğimiz efsane örneğinde iletişim sürecinin nasıl gerçekleşeceğini ak sakallı bir pir söylemektedir. İletişimde rol oynayan pir, rüya yoluyla kahramana görünmekte ve hangi olay sonucunda günahlarının affedilmiş olacağını belirtmektedir. Rüya ve pir, ağacın yeşermesi sembolünü tamamlayan önemli unsurlardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Halk Hikâyelerinde Sembolik İletişim Dili

Şükrü Elçin, halk hikâyelerinin zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde efsane, masal, menkıbe ve destanlardan beslendiğini, dini, tarihi ve sosyal olayların bu anlatıların potasında eritildiğini söyleyerek, halka ait bu ürünlerin milletimizin roman ihtiyacını karşıladığını kabul eder. (Elçin 1986, 444).

Halk hikâyeleri, kahramanlar arasında farklı ve ilgi çekici iletişim öğelerinin bulunduğu önemli anlatılardır. İlgi çekici iletişimin ilk örneğine Kirmanşah Hikâyesi'nde rastlanmaktadır:

“Pekey, gız sene parla veriyorum. Birinci nâremi duydunsa, bil ki devi buldum. İkinci nâremi duydunsa, bil ki; dev ile cenkdeyem. Dev ile cenk ediyorum. Üçüncü nâremi duydunsa, bil ki devi öldürdüm. Duymadınsa, bil ki ben öldüm. Artık senin gamın da halk eden gayıra. (...) Birinci nâresini eşiden Kirmanşah'ı duyan Mahperi, yere gapandı: - Olan, sevgüllüm, devi buldi. Yâ Rabbi, ikinci, üçüncü nâresini de duyur bene.(...) Gız tahammül etmedi, dedi ki: - Ey ben-i âdem evlatlari, duva edin, bu sesin ikincisini duyak, üçüncüsünü duyak. Eger duymazsaksa, işimiz haraptır. (...) Kirmanşah, bir nâre daha vurdi.” (Alptekin 1999, 226-230).

İkinci narayı duyan Mahperi, Kirmanşah'ın dev ile mücadele etmeye başladığını anlar.

“(...) Kirman, gılcı çekdi. Üçüncü nâresini eşiden Mahperi sevindi. Kirman demişdi ki: - Üçüncü nâremi duydunsa, bil ki, devi öldürdüm.” (Alptekin 1999, 231).

Hikâyede Kirmanşah, sevdiği kıza parola vermektedir. İşaret anlamına gelen parola, sembolik dilin bir ögesi olarak kabul edilebilir. Kirmanşah'ın parolaları 'nara'lardır. Sırasıyla gelecek olan 'nara'lar, Kirmanşah'ın içinde bulunduğu durum hakkında sevgilisi Mahperi'ye bilgi verecektir.

Yaralı Mahmut Hikâyesinde yüzük sembolü yer almaktadır. Yüzük, kahramanın sağ olduğunun işaretidir: *“Ulu Han Mahmut'un yüzüğünü bir elçi ile Mahbub'a gönderir. Yüzüğü gören Mahbub, sevgilisinin sağ olduğunu görünce çok sevinir.”* (Alptekin 1997, 209).

Anadolu sahasında en çok anlatılan halk hikâyelerinden biri Âşık Garip hikâyesidir. Bu hikâyede Âşık Garip, gurbete çıkar, annesine de Tiflis'te olacağını saz ile haber verir. Hikâyenin konuyla ilgili kısmı şöyledir: *“Ancak gurbete çıkan Garip, duvardaki sazın telinin kırılması halinde Tiflis'te olacağını daha evvel annesine söylemiştir.”* (Alptekin 1997, 222).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

Aynı hikâyenin başka varyantlarında Âşık Garip'in Tiflis'e geldiği, duvara asılı sazın kendi kendine çalmasıyla anlaşılır.

Celâlî ve Mehmet Bey adlı halk hikâyesindeki sembol altın toptur. Hikâyede geçen altın top, iki insan arasındaki sevginin ve aşkın karşılıklı olduğunun anlaşılmasını sağlayan bir semboldür. Güleser, Mehmet Bey'e altın topu atarak kalbinin ona düştüğünü belli eder. Karşı taraftan gönderilen bu iletiyi alan Mehmet Bey de yine aynı sembol aracılığıyla Güleser Hanım ile ilgilendiğini, ona karşı muhabbet duyduğunu sembolik olarak ifade eder. Böylece kahramanlar tek kelime etmeden duygularını birbirlerine açmış ve anlaşmış olurlar. Bu iletişim şekli hikâyede şöyle geçer:

“Dönüşte Mehmet Bey'i gören Güleser de ona âşık olur ve Mehmet Bey'e altın top atar. Mehmet Bey de topu ayağıyla iter.” (Alptekin 1997, 181).

Aşkın en güzel şekilde anlatıldığı Hikâyat-ı Kıssa-i Mihr ü Vefa adlı halk hikâyesinde iki genç birbirlerini nergislerin yardımıyla tanırlar. Birbirlerinden ayrı olan hikâye kahramanları nergislerle iletişim kurarak, birbirlerinden haberdar olurlar:

“Vefa, Banu'yu kaçırma plânları hazırlar. Bağban her gün yemiş satmaktadır. Bir gün de Vefa'yı yollar. Vefa, giderken Banu'nun çok önceden toplayıp sakladığı nergislerden birkaçını sepetine koyar ve bir de muhabbetnâme yazar. Daha sonra da sepetini alıp saraya gider. Banu, yemiş almak isteyince, nergisleri tanır. O da Vefa'nın muhabbetnâmesine bir cevap yazar.” (Alptekin 1997, 285).

“Yusuf'un gönderdiği nâmeyi babası Yakub, kokusundan tanır.” (Alptekin 1997, 276).

Yukarıda verilen örnek Yusuf ile Züleyha Hikâyesi'nden alınmıştır. Burada sembolün nâme değil de koku olması dikkatlerden kaçmamalıdır. Çünkü Yakup Peygamber, mektubu okumadan oğlunun kokusunu almış ve mektubun çok sevdiği oğlu Yusuf'tan geldiğini anlayarak onun yaşadığını öğrenmiştir.

Halk hikâyelerinden alınan örneklerde görüldüğü üzere, kahramanlar çeşitli semboller aracılığıyla birbirlerine haber yollamakta veya birbirlerinden haber almaktadırlar. Bu semboller bazen nara gibi sese dayalı bir parola, bazen yüzük, saz ve altın top gibi birer nesne bazen nergis gibi bir çiçek bazen de koku olabilmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Masallarda Sembolik İletişim Dili

Hayal ile karışık gerçekler, olağanüstü kahramanların yaşadığı sıra dışı maceralar, kötülerle iyilerin mücadelesi masalların muhtevasını oluşturur.

Masallar, asırlardır halk arasında anlatılan, belirli bir hayat tarzını, yaşamak istenenle istenmeyeni, kendi kalıpları içinde doğal anlatım üslubuyla birleştiren sözlü anlatım türleridir. Masalların en önemli özelliklerinden biri geleneksel motiflerle süslenmiş olmalarıdır. (Günay 1992, 321).

İletişimin semboller aracılığıyla yapıldığının örneklerine masal metinlerinde de rastlanmaktadır. Masallarda en çok geçen iletişim sembolleri at, karınca ve kuş gibi hayvanlara ait 'tüy, kıl ve kanat'lardır. Bu semboller masallardaki hayvan-insan iletişiminin en önemli araçları olarak karşımıza çıkarlar.

Kahraman önce zor durumda olan hayvana yardım eder. Yardımının karşılığı olarak hayvan tarafından kendisine belli sayıda tüy, kıl veya kanat verilir. Masal kahramanı tüyü, kılı veya kanadı yakmak suretiyle, yardım istediğini hayvana bildirir. İletiyi alan hayvan da kahramanı kurtarmak için harekete geçer. Konu ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

"Mademki durmayı kabul etmiyorsun eğer gidersen ben sana bir tüy vereyim. Bu tüyümden al, nerede başın sıkışırsa kılını kılına yak. Ben orada imdadına yetişirim." (Seyidoğlu 1999, 154).

"Bunlar atla epeyce yol gidiyorlar, at dile geliyor: - Beni artık sal, benden üç kıl al, ne zaman darda kalırsan o üç kılı birbirine sür." (Yıldırım 2004, 363).

"Bu sözlere memnun olan karıncalar padişahı: - Aferin sana! Demiş. Tok gözlü insanları herkes sever. Öyle ise al şu üç karınca kanadını. Başın darda kalırsa bu kanatları yak!... Biz senin yardımına koşarız." (Tezel 2001, 17).

Yukarıda verdiğimiz metin Kırk Kardeş masalından alınmıştır. Masalda şehzade, karıncaların derenin karşısına geçmelerine yardım eder. Şehzadenin bu iyiliğine karşılık, karıncalar padişahı ona karınca kanadı verir ve yardım istediği zaman bu kanatları kullanabileceğini söyler. Masalın devamında şehzade, kendisine verilen arpa ve buğdayı birbirinden ayırma görevi için karıncaların yardımına ihtiyaç duyar. Zor durumda olduğunu da karınca kanatlarını yakarak onlara iletir. Karıncalar iletiyi alır almaz şehzadenin yardımına koşarlar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Ağlayan Nar ile Gülen Ayva masalında yardım, masalın ana kahramanı olan kız tarafından, devlerin sarayındaki aynayı getirebilmek için istenmektedir. Güçlü sezgileri sayesinde kahramanın yardım istediğini anlayan at, derhal harekete geçerek kızın yanına gelir ve uzun mesafelerin kısa zamanda alınmasını sağlayarak kahramanın isteğini yerine getirmesinde önemli rol oynar:

“At: Sana şu üç kılı veriyorum, başın sıkıldığı zaman bunları birbirine sürtersin, ben hemen yardımına koşarım. (...) Kız saraydan çıkarak ormana gitmiş. Orada cebindeki kılırları birbirine sürtmüş. At meydana çıkıvermiş.” (Tezel 2001, 251-253).

Yüzük, masalarda çeşitli işlevleriyle kullanılan bir nesne olarak karşımıza çıkar. Bizim için önemli olan işlevi kahramanlar arasındaki sembolik haberleşmeyi sağlamasıdır. Limon Kız adlı masalda kız, şehzadeye yüzük vasıtasıyla haber yollamaktadır. Çorbanın içine atılan yeşil taşlı yüzük, masalın sonunda kahramanların kavuşmasını sağlamış, haberleşme işlevini yerine getirmiştir:

“Şehzade, ‘Peki’ demiş. Sonra parmağındaki yeşil taşlı yüzüğü çıkararak: - Limon Kız, diye seslenmiş, al bu yüzüğü de parmağına tak! Birbirimizi kaybedersek bununla kolay buluruz. (...) Limon Kız, bunu haber alır almaz güzel bir çorba pişirmiş. Şehzadenin havuz başında kendisine verdiği yeşil taşlı yüzüğü çorbanın içine atmış. (...) Kadın yukarıya çıkarak çorbayı şehzadeye vermiş. Odadan çıkarken şehzade çorbadan bir kaşık içmiş, beğenmiş. Arkasından ikinci kaşığı almış. Ağzına katı bir şey gelmiş. Bir de çıkarıp bakmış ki, Limon Kız’a verdiği yeşil taşlı yüzük değil mi?” (Tezel 2001, 137-144).

Yüzüğün farklı şekilde iletişime yardımcı olduğu, aşağıdaki masal metninde de göze çarpmaktadır:

“Kız kendini kaybetmiş gibi sendeleyerek sırt üstü düşmüş ve: -İşte bu yüzüğü benden hatıra olarak al. Kaybedersen veya eğip bükersen benden ümidini kes, demiş. Çocuk yüzüğü alarak ata binip geldiği yola düşmüş.” (Karadavut 2006, 223).

Erzurum’dan derlenen Topal Leylek masalının aşağıda vereceğimiz kısmında ‘dünürücü taşı’ sembol olarak düşünülebilir:

“Kız on beş yaşına girmeden, bir topal leylek gelir ve dünürücü taşına oturur.” (Seyidoğlu 1999, 33).

Dünürücü taşının iletişime yardımcı olan bir sembol olarak düşünülmesinin sebeplerini şöyle açıklayabiliriz: Kızı isteyen kişi/hayvan dünürücü taşına oturarak, evlenecek çağdaki kıza talip

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

olduğu iletisini verir. Masalda padişahın kızıyla evlenmek isteyen leylek, bu isteğini padişaha dünürçü taşına oturarak belli etmektedir. Dolayısıyla dünürçü taşı bir sembol; bu taşa oturmak da kızın istendiğinin sembolik ifade ile açığa vurulmasıdır.

Üstün Dökmen, masalarda gözlemlenen iletişim biçimlerinin, toplumdaki düşünce ve iletişim biçimlerinin önemli bir göstergesi olduğunu ifade eder. Toplumsal yaşantıdaki ilişkilerde kendini gösteren bağımlılık ve otoriteye saygının masalarda da ortaya çıktığına değinen Dökmen'e göre, masal kişilerinin özgür düşüncelerini, otoriteye saygısızlık yapmadan ortaya koyabilmeleri için seçtikleri yol, 'imada bulunmak' tır. (Dökmen 2006, 194-195).

Dökmen imada bulunmayı örtük iletişim olarak kabul eder. Dökmen'in bu düşüncesine uygun olan bir örneğe Tuz Kadar Sevgi masasında rastlıyoruz. Masalda padişahın evlilik çağı gelmiş üç kızından bahsedilmektedir. Evlenme isteklerini babalarına söyleyemeyen genç kızlar farklı bir yöntem bulurlar. Her kız kendi durumuna göre bir karpuz seçer ve bu karpuzları babalarına gönderir. Aslında gönderilen her karpuz kızların durumunu açığa çıkaran birer semboldür. Sembollerin taşıdığı anlamlar masala şu şekilde yansımıştır: "*Büyük kız eline öyle büyük bir karpuz alır ki, içi hiç yenecek halde değil, ortanca kızın karpuzundan da birer dilim ancak alınır. Küçük kız ise öyle bir karpuz alır ki, tam kıvamına gelmiş, yenecek bir zamanda.*" (Sakaoğlu 2002, 468).

Erzurum'dan derlenen Topal Leylek I ve Topal Leylek II adlı masalarda örtük iletişimi sağlayan unsur mendildir. Masalarda geçen mendille eş seçme olayı da Üstün Dökmen'in ifade ettiği bağlamda düşünülebilir:

"Padişah, tellal aracılığıyla şehir halkına bir haber gönderir: - Herkes gelsin benim konağımın altından geçsin. Kızlarım kime mendilini atarsa, ona vereceğim, evlenecek." (Seyidoğlu 1999, 20).

"Durumu öğrenen padişah: - Peki lala, eve dön ve kızlarıma pencereye çıkıp mendillerini atmalarını söyle. Mendillerini kimin üzerine atarlarsa kendilerini onlara vereceğim." (Seyidoğlu 1999, 26).

Örneklerde görüldüğü gibi mendil, bir isteğin ifadesi olarak karşımıza çıkıyor. Kızların, evlenmek istedikleri kişileri babalarına söylemeleri uygun olmayacaktır. Bunu bilen baba, hem kızlarını bu durumdan kurtarmak hem de evlenmek istedikleri kişi seçiminde onları serbest bırakmak için 'mendille işaret' yolunu seçmiştir. Mendil, sadece baba ve kız arasında bir sembol değil, evlenecek kız

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

ile seçeceği damat adayı arasında da iletişime giren bir ögedir. Kız, mendil attığı kişiyi sevdiğini de bu sembol aracılığıyla açıkça ifade etmiş olur.

Kötü Çoban adlı Kırgız masalında sembolik iletişimin en güzel örneklerinden biri bulunmaktadır. Hanın kızı ile kocası arasında sözsüz, sembollere dayalı bir iletişim vardır. Çömlek, ege, bıçak ve kılıç sembolüne dayanan bu iletişimin ne şekilde gerçekleştiği ve nesnelere ifade ettiği anlamlar, kahraman tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Ben kız ile konuştuğum zaman, o bana bir bıçak, bir ege ve bir de çömlek verip bu bilmecemi bilersen seninle evleneceğim, bilemezsen çekip git, demişti. Han kızının bu bilmecesi bizim konuşup anlaştığımızı kimseye söyleme, söylemeyeceğine dair bana söz ver, demekti. Ben egeyi üçe böldüm; eğer bu sırrı birine anlatsam vücudum o ege gibi üçe bölünsün demekti. Bıçağı ikiye böldüm; o da bu sırrı birine söylersem yüreğim bıçak gibi ikiye bölünsün, demekti. Çömleği ise parça parça etmiştim; o da bu sırrı birine anlatsam ağzım dilim bu çömlek gibi parçalansın, demekti. Böylece üç defa önemli söz verdim. Onun için bu sırrı söylemedim. Ak giyiniş ak boz ata binip gelerek darağacının urganını kesen o benim nişanım, han kızındır. O, üç andını bozmayıp ölüme gidiyorsun, er yiğide kılıç karşısında ant olmaz, andını bozup sırrını söyleyiver, diye kılıcı benim üstüme koyduğu için anlatıyorum sırrımı demiş.” (Karadavut 2006, 375).

Masalda, han kızının kahramanın üzerine kılıç koyup gitmesi, ‘sırrını söyle, açığa vur’ anlamını taşımaktadır. Bu mesajı alan kahraman, sırrını söyler ve ölümden kurtulur. Çömlek, ege ve bıçağın başlattığı iletişim sürecini tamamlayan sembol kılıçtır.

Anlaşma ihtiyacı ve bu ihtiyacın giderilmesi, insan hayatını anlamlı kılar. Anlaşma ve haberleşme dizgesi geliştirememiş olan kişiler, kendilerini içinden çıkılamayacak bir çatışma içinde bulurlar. Bu çatışma hali, hayatı zorlaştırır. Bunun farkında olan insanoğlu, gerçek hayatta olduğu gibi, gerçek hayatın bir yansıması olarak kabul edilen anlatılarda da sembollere dayalı bir iletişim sistemi oluşturmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak destan, efsane, halk hikâyesi ve masallar sembollere dayalı örtük bir iletişim sistemini içinde gizler. Halk anlatılarındaki örnekler; kahramanların birbirlerinden haber alma şekillerini, haber almaya yardımcı sembolleri, sembollere yüklenen anlamları, bu anlamların kim tarafından ne şekilde anlamlandırıldığını

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak anlatıların dünyasında, gerçek hayattakini aratmayacak derecede düzenli bir şekilde oluşturulmuş iletişim sisteminin var olduğunu söylemek mümkündür. Gelenek, görenek, inanış ve düşüncelere ait malzemenin bulunduğu halk anlatılarında sembolik iletişim dili, kahramanların serüvenlerini güvenle tamamlamalarında önemli rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet, **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği**, Kömen Yayınları, Konya 2002.
- ALPTEKİN, Ali Berat, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- ALPTEKİN, Ali Berat, **Kırmanşah Hikâyesi**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- ATALAY, Besim, **Divanü Lügati't-Türk Tercümesi**, C.III, TDK Yayınları, Ankara 1999.
- BAYRAV, Süheyla, **Yapısal Dilbilimi**, Multilingual, İstanbul 1998.
- DÖKMEN, Üstün, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2006
- ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basın Yayın, İstanbul 1993.
- ERGİN, Muharrem , **Dede Korkut Kitabı I**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- FROMM, Eric, **Rüyalar, Masallar, Mitoslar**, Arıtan Yayınları, İstanbul 1990.
- GÜLER, Meftune, **Harput Efsaneleri**, Eleskav Yayınları, Elazığ 2000.
- GÜNAY, Umay vd., **Türk Dünyası El Kitabı 3**, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman, TORUN Ali, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- İLHAN, Nadir , **Türk Dilinde Çokluk**, Manas Yayıncılık, Elazığ 2009.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- KARADAVUT, Zekeriya, **Kırgız Masalları**, Kömen Yayınları, Konya 2006.
- ÖZKAN, Nevzat, **Gagavuz Destanları**, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- PALA, İskender, “Âb-ı Hayat”, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.15
- SAKAOĞLU, Saim, **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- SAKAOĞLU, Saim, **101 Anadolu Efsanesi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- SEYİDOĞLU, Bilge, **Erzurum Masalları**, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999.
- TEZEL, Naki, **Türk Masalları 1-2**, MEB Yayınları, İstanbul 2001.
- Türkçe Sözlük, “Dil”, TDK Yayınları, Ankara 2005, s.526
- Türkçe Sözlük , “Sembol” TDK Yayınları, Ankara 2005, s.1727
- YARDIMCI, Mehmet, **Türk Halk Edebiyatında Anlatmaya Dayalı Türler ve Halk Bilimi**, Ürün Yayınları, İzmir 2008.
- YILDIRIM, Nilüfer, (2004). **Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- SAUSSURE, Ferdinand de, **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev.: Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul 1998.